

KEREKES LAJOS: ANSCHLUSS 1938. AUSZTRIA ÉS A NEMZETKÖZI DIPLOMÁCIA 1933—1938*

INCZE MIKLÓS

Kerekes Lajos monográfiája marxista egyetemes történeti irodalmunk jelentős, mind a történetkutatókat, mind a történelem oktatásával különböző szinten foglalkozókat, mind a szélesebb olvasóközönséget joggal érdeklő alkotás.

A legújabbkori egyetemes történet fontos politikai jelentőségű, a szocialista tudat formálásához történettudományi vonatkozásban igen nagy mértékben hozzájáruló területe a történetírásnak. Ezen belül a nemzetközi politika, a diplomáciatörténet olyan problémái, amelyek a második világháborút előkészítő mozzanatok sorában centrális jelentőségűek és még hozzá Magyarország történetével szoros, szinte közvetlen kapcsolatban állottak, érthető módon váltanak ki fokozott érdeklődést. A marxizmus—leninizmus elmélete és módszere, ha a történetíró a nemzetközi politika összefüggéseinek figyelembevételével, a források széles körének alapos ismeretében alkalmazza, tudományosan gyümölcsöző, egyben érdekfeszítő és így a tudat formálását hatékonyabban elősegítő módon érvényesül.

Az Ausztria nemzetközi helyzetét és a nemzetközi diplomáciát 1933—38 között részletesen tárgyaló monográfia érdemes hozzájárulás mind a harmincas évek Magyarországnak történetéhez, mind a marxista nemzetközi diplomáciatörténeti irodalomhoz.

A szerző a diplomáciatörténeti forráskiadványok, a kérdéssel foglalkozó vagy a kérdést érintő, külföldön megjelent legfontosabb monográfiák, feldolgozások, emlékiratok és a háborús főbűnösök nürnbergi pere nyomtatásban közreadott anyagának beható ismeretében, a levéltári anyag vonatkozásában pedig elsődlegesen a magyar külügyminisztériumi levéltár iratanyagára alapozva (a Deutsches Zentralarchiv Potsdam iratanyagát is hasznosítva) dolgozza fel az Osztrák—Magyar Monarchia szétesése nyomán keletkezett Anschluss-kérdést, amely a Párizs környéki békéket követő évek egyik bonyolult, sokágú, sokfelől és sok irányban vitatott problémája volt. Kerekes Lajos eredetétől követi nyomon a problémát, és munkálja ki tartalmilag történelmi formaváltozásait. Bevezetőként a húszas évek osztrák köztársaságában s a

* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963. 407. o.

gazdasági válság időszakában a német fasizmus hatalomrajutása idejéig elemzi végig a problémát — különös tekintettel az 1931. évi vámuuniós kísérletre. Igen részletesen mutatja be azután az 1938-as Anschlusshoz vezető folyamatot — ez a könyv tulajdonképpeni tárgya — a német fasizmus agresszív politikájának igen fontos láncszemeként, de állandóan szem előtt tartva a nemzetközi politika egészének alakulását.

A téma bennünket azért is közelebről érdekel, és azért is különösen gyümölcsöző hazánk története vonatkozó időszakának árnyaltabb kidolgozása és mélyebb megértése szempontjából, mert a Duna-medencében kulcsfontosságú helyzetet elfoglaló osztrák köztársaság történelmi sorsa a második világháborút megelőző időszakban igen nagy mértékben befolyásolta a Dunavölgye országainak helyzetét és politikai orientációját.

A monográfia világosan a történeti időrendet követő szerkezeti felépítéssel, a legfontosabb diplomáciai dokumentumok legjellemzőbb részeinek plasztikus bemutatásával és alapos elemzéssel tárja elénk a német—osztrák vámuuniós kísérletek és az osztrák—olasz—magyar viszony alakulását, a nemzetközi politikában kiváltott hatásait és következményeit 1933-ig, majd Hitler hatalomrajutása után a fasiszta Anschluss-törekvések jellegét, módszereit, s ezzel kapcsolatosan az osztrák belpolitikai ellentétek kiéleződését. Szemléletesen mutatja be: hogyan változott fokozatosan — ha nem is töretlenül egyenes vonalúan — Ausztria külpolitikai helyzete részben a nemzetközi politikával, részben az osztrák belpolitika alakulásával párhuzamosan, mely utóbbi természetesen távolról sem volt független az olasz és a magyar külpolitika vonalától. A szerző megvilágítja mind az olasz fasiszta, mind a magyar ellenforradalmi kormányok politikájának a szerepét abban, hogy az ezen országok érdekeivel is merőben ellentétes és jóideig az olasz és a magyar kormányok által is ellenzett Anschluss-törekvések végülis visszájukra fordultak és a hitleri Németország agresszióját, világháború kirobbantására törő politikáját segítették — természetesen a nyugati nagyhatalmak „megbékélési” politikája és — vele szemben — a Szovjetunió kollektív biztonságra törekvő politikai törekvései erővonalainak a keretében. Így világosan domborodik ki a megbékélési politika valódi jellege és az e politikát folytató nyugati hatalmak felelőssége az Anschlussért és — szélesebben — azért, hogy a német fasiszta agresszió úgyszólván akadálytalanul bontakozhatott ki.

Kerekes Lajos elemzi az osztrák társadalom döntő többségének szembenállását a német Anschluss-törekvésekkel, de rámutat — bár ezen a ponton többet kaphattunk volna — a náci agitáció hatására is az osztrák társadalom deklasszáldott rétegeire. Plasztikusan tárul elénk az osztrák uralkodó osztályok német Anschluss-törekvésekkel szembeni védekezésének szűk látókörű, tragikus és természetesen eredménytelen módja: az a kísérlet, hogy az olasz és a magyar fasizmusra támaszkodó Ausztria is az olasz fasiszta szisztémát az osztrák társadalomra alkalmazó államrendszer segítségével és az osztrák

demokratikus erők illegalitásba szorításával fogja ki a szelet az Anschlusst szorgalmazó erők vitorlájából. Meggyőzően bontakozik ki előttünk az a feloldhatatlan ellentmondás, amely a német fasizmussal való szembefordulás és a haladó erők, mozgalmak likvidálása, az azokra való támaszkodástól való irtózás között feszült.

Ilyen körülmények között azután az 1934 tavaszi római hármasegyezmény is csak formálisan képezhetett akadályt a német fasizmus Anschluss-törekvései előtt. Ettől kezdve — ha a „stresai front” létrejötte átmenetileg le is lohasztotta a német fasizmus Anschluss-reményeit — az Ausztriára nehezedő német külpolitikai nyomás és az országon belül folytatott belső bomlasztás és propaganda kombinációja a nemzetközi helyzet alakulásának szimpla függvényévé tette Ausztria létét, fennmaradását. Így került sor — a Szovjetunió nemzetközi politikája és az ezzel kapcsolódó kísérletek ellenére — Ausztria függetlenségének a nyugati hatalmak megbékélési politikája keretében történt feláldozására.

Ezt a folyamatot az 1936. júliusi német—osztrák szerződés létrejötte után különös részletességgel és érdekfeszítően tárgyalja a munka. A monográfia nem csupán a hazánk történetére vonatkozó ismereteket bővíti és egészíti ki értékes és érdekes vonatkozásokkal, hanem a harmincas évek magyar történetének szélesebb, a nemzetközi politika összefüggéseit jobban, konkrétabban figyelembevevő szemlélete szempontjából is számottevő.

Megjegyezzük: véleményünk szerint kissé összemosódik a totális fasiszta törekvéseket megtestesítő Gömbös és a történelmi magyar uralkodó osztályok politikáját közvetlenebbül képviselő Kánya külügyminiszter politikája között a kétségtől csak árnyalatokban megmutatkozó, de mégsem elhanyagolható eltérés. Nézetünk szerint ez összefügg azzal, hogy a magyar külügyminisztérium levéltárának alapos és sokoldalú kiaknázását a szerző nem párosította Kozma Miklós iratainak felhasználásával.

Az Osztrák Kommunista Párt álláspontjára a szerző — a nemzetközi munkásmozgalom története feltárásának jelenlegi stádiumában lehetséges módon — figyelmet fordít, de — úgy érezzük — e tekintetben is lehetne tovább menni. Bizonyos fokig hiányoljuk a vonatkozó szovjet történeti irodalom alaposabb használatát és általában a historiográfiai szempontok fokozottabb előtérbe helyezését. Végül: többet szerettünk volna olvasni — ha ez nem is szoros értelemben vett tárgya a munkának — a fasiszta Anschluss-törekvéseknek az osztrák nemzeti eszme és nemzeti érzés megszilárdulására gyakorolt hatásáról.